

Mládež a alkohol: evropské srovnání v rámci projektu AAA PREVENT

Doc.PhDr. Jiří Buriánek, CSc., FF UK Praha
jiri.burianek@ff.cuni.cz

Příspěvek vznikl jako součást projektu AAA-PREVENT, který se Evropě rozbíhá od počátku roku 2010. Vychází z poznatku, že konzumace alkoholu u adolescentní mládeže začíná být v evropských zemích vážným společenským problémem. Z tohoto hlediska je třeba porovnat a v ideálním případě explanovat prevalenci zkušenosti s alkoholem u české školní mládeže a v Evropě a znovu prověřovat souvislost mezi požíváním alkoholu a delikvencí. Plný název projektu zní „Effective Environmental Strategies for the Prevention of Alcohol Abuse among Adolescents in Europe“, jeho koordinátorkou je Dr. Majone Steketeer (podporován grantem 7.RP EU, Work programme: HEALTH-2009-3.3-2, číslo projektu 242204). Pokračuje ve spolupráci široké sítě badatelů zapojených do projektu ISRD 2, jeho kostru tvoří šest vybraných koordináčních pracovišť - univerzit či ústavů v Holandsku, Německu, Belgii, Itálii, Estonsku a v České republice (FF UK Praha).¹

Data

V příspěvku pracujeme se souborem dat z projektu ISRD-2. Tohoto mezinárodního výzkumu se účastnilo se přes 30 zemí (2006-2007, podrobněji viz Buriánek 2010, Podaná 2008), kombinací národních reprezentativních vzorků a reprezentativních sond ve velkých (obvykle hlavních a některých středních městech). Sebraný soubor dosahuje úctyhodných 67 883 případů. Cílovou populací se stali žáci základních škol, 7.-9. ročníky, pro získání informací od nich byl použit self-reportový anonymní dotazník. V tomto článku prezentujeme pouze evropské země + USA s omezením na srovnání hlavních a velkých měst (N = 40 678 pro celek) a s dalším omezením na věkovou kategorii 12 – 15. Celý soubor ISRD2 po této redukci vykazuje N = 37 055.

Komparace zemí

Provedená analýza naplňuje předpoklad o tom, že česká školní mládež má k alkoholu pozitivní vztah, pokud budeme vycházet z ukazatele prevalence (za dosavadní život, za poslední měsíc). Žebříček vytvořený v tabulce 1 upřednostňuje zkušenost s pivem nebo vínem, zkušenost s tvrdým alkoholem by pořadí proměnila (vpřed by se dostalo např. Irsko). Relevantní je ovšem hlavně údaj o zkušenosti za poslední měsíc. Čeští školáci se vždy drží v popředí a rozdíly mezi zeměmi jsou poměrně výrazné.

Zajímavý je také údaj o zkušenosti s opilostí (respondent se opil alespoň jednou), kde se již Češi ve špičce neumisťují. To by znamenalo, že zkušenost sama o sobě nemusí vyvolávat dramatictější efekty. Česká mládež (jak ukáže tab.3) začíná poměrně brzy s pivem (vínem), u tvrdého alkoholu je na úrovni průměru. Fakt, že v indikátorech opilosti není už tolik v popředí žebříčku, evokuje hypotézu o „kulturně zvládnutém pití“ (alespoň v tom smyslu, že v této věkové kategorii přece jen přístup k alkoholu není úplně snadný a že řada zkušeností je „mediována“ kupříkladu rodinou).

---

¹ Projekt zahrne nejen analýzu relativně čerstvých dat ISRD2 (v porovnání se studií ESPAD), ale také rozbor politik jednotlivých zemí (předpokládá zapojení expertů, analýzu dokumentů, strategií, apod.).

Tab. 1 – Evropské země a USA podle prevalence zkušenosti s alkoholem

Země	Pivo/víno			Alkohol		Opilost
	za život	Opilost p/v	Pivo/měsíc	za život	alkoholem	Alko/měsíc
Estonsko	85,0	49,1	41,0	59,8	43,9	24,2
Česko	84,1	30,8	39,1	49,1	20,4	18,5
Maďarsko	83,0	32,3	42,6	58,2	27,0	22,0
Litva	81,4	28,6	33,6	43,9	18,8	12,1
Dánsko	70,1	41,3	39,1	56,6	32,9	27,7
Polsko	69,9	23,6	30,0	35,8	17,0	14,4
Rusko	69,7	32,6	24,5	28,3	16,9	7,8
Finsko	68,9	35,0	29,1	39,9	25,8	14,3
Irsko	64,7	36,6	31,3	48,0	28,6	20,7
Německo	63,9	24,3	36,0	35,4	17,3	14,2
Nizozemí	63,3	20,4	35,5	32,3	12,6	14,4
Švýcarsko	60,4	20,9	31,9	32,3	14,6	15,8
Slovinsko	60,0	18,4	24,6	30,9	12,8	9,0
Rakousko	59,7	25,9	33,9	35,7	18,4	16,1
Belgie	59,3	19,6	32,7	28,4	10,2	9,7
Itálie	57,5	14,9	28,5	24,5	9,2	10,0
Švédsko	51,5	22,1	19,7	31,8	17,1	12,8
Španělsko	48,2	17,9	17,3	31,6	14,8	14,1
Norsko	46,2	18,7	21,6	24,1	10,3	8,5
Kypr	45,1	10,5	20,7	21,2	6,7	8,8
USA	44,6	17,5	14,2	28,1	15,9	10,9
Portugalsko	35,2	8,8	11,6	21,5	7,0	5,8
Bosna a H.	30,9	10,4	7,5	11,5	4,3	2,5
Francie	30,5	8,2	12,7	15,3	5,9	6,1
Island	22,0	7,2	9,4	8,1	3,4	3,1
Čelek ISRD2	60,1	22,0	26,5	32,3	15,0	12,0

Abychom přece jen poněkud rozšířili pohled na specifiku jednotlivých zemí v okruhu rizikového chování mládeže, připojíme ještě tabulku /2/ uvádějící prevalence zkušenosti s marihuanou.

Tab.2 - Prevalence zkušenosti s marihuanou

Země	Marihuana/ž	Marihuana/měs.	Země	Marihuana/ž	Marihuana/měs.
Irsko	19,8	7,3	Německo	8,2	2,7
USA	19,2	8,8	Francie	8,2	3,7
Estonsko	18,9	6,3	Rusko	8,2	2,2
Švýcarsko	17,9	7,0	Itálie	7,3	3,4
Nizozemí	16,4	7,9	Polsko	6,9	2,1
Španělsko	16,2	7,4	Švédsko	4,2	1,5
Česko	15,4	5,3	Norsko	3,9	1,5
Dánsko	11,4	2,8	Finsko	3,6	0,7
Litva	10,7	3,1	Kypr	3,1	2,0
Maďarsko	10,5	2,8	Island	1,8	1,1
Belgie	8,7	4,6	Portugalsko	0,8	0,3
Slovinsko	8,6	2,4	Bosna a H.	0,8	0,4
Rakousko	8,6	3,0			

Jde samozřejmě o podstatně nižší hladinu prevalence, celoživotní zkušenost nikde nepřesáhla hranici 20%. V čele stojí Irsko a USA, Česko klesá na 7. pozici. V porovnání s alkoholem má deklarovaná zkušenost mnohem exkluzivnější charakter.

Tab. 3 - Průměrný věk první zkušenosti

Země	První zkušenost s pivem/vínem	První zkušenost s tvrdým alkoholem	Země	První zkušenost s pivem/vínem	První zkušenost s tvrdým alkoholem
Česko	10,4	12,0	Portugalsko	11,6	12,6
Slovinsko	10,4	11,7	Belgie	11,6	12,6
Estonsko	10,8	12,1	Švédsko	11,7	12,6
Kypr	10,8	11,7	Rakousko	11,8	12,9
Litva	10,9	12,3	Polsko	11,9	12,8
Itálie	11,1	12,6	Německo	12,0	13,1
Francie	11,1	12,3	Švýcarsko	12,0	13,0
Bosna a H.	11,1	11,9	Dánsko	12,1	12,4
Island	11,2	12,1	Irsko	12,1	12,8
Maďarsko	11,4	12,8	Finsko	12,2	13,3
USA	11,4	12,6	Norsko	12,4	13,3
Rusko	11,4	12,6	Španělsko	12,5	12,9
Nizozemí	11,6	12,8			

Při hodnocení věku získání první zkušenosti si můžeme všimnout nejen vyšších pozic postkomunistických zemí, ale i pozitivní situace ve skandinávských zemích. Zejména první zkušenost s tvrdým alkoholem je v nich výrazně zpožděna, totéž platí i o Německu nebo Švýcarsku.

Vztah zkušenosti s alkoholem k delikventnímu chování

Úvodem této části můžeme uvést celkový žebříček sledovaných zemí podle hlediska celkové míry delikvence. Ta byla měřena jako tzv. versatilita, tedy podíl delikventních činů z možných 14 skutků, které mohl respondent označit (k nimž se vyjádřil). Pro zjednodušení pracujeme s transformací, která zhruba odpovídá kategorizaci „žádná – 1 – 2 – 3 a více činů“. Nepřekvapuje, že většina dotázaných se jeví jako kompliantní (užíváme přitom kriminology preferovanou perspektivu „během posledního roku“).

Pouhá vnější paralela může sice mnohé naznačit, nenabízí však uspokojivé vysvětlení. Vyšší míru delikvence nacházíme nejen v Irsku či v USA, které se umístily vysoko v prevalenci zkušenosti s marihuanou (a Irové také ve vztahu k tvrdému alkoholu), ale také v Nizozemsku, Francii či Německu. Česko s Estonskem se přesunuly směrem k průměru. To naznačuje, že vztah mezi různými typy zkušenosti a delikvencí nebude nikterak těsný a že bude třeba brát v úvahu širší okruh faktorů kulturních či sociálních. Rozdíly mezi zeměmi nejsou příliš velké, je třeba ovšem připomenout, že jde o populaci žáků škol ve velkých městech, kde působí silně univerzální faktor urbanizace.

Tab. 4 - Míra reportované delikvence

	Míra delikvence za poslední rok				
	žádná	1 čin	2 činy	3 a více	
Irsko	60	17	8	15	100
Nizozemí	71	15	6	8	100
Francie	71	15	7	7	100
Německo	72	14	6	8	100
USA	72	14	6	8	100
Dánsko	74	12	6	8	100
Itálie	75	14	5	5	100
Maďarsko	75	16	6	3	100
Česko	75	16	5	4	100
Švýcarsko	76	13	4	7	100
Belgie	77	14	5	5	100
Rakousko	79	12	5	5	100
Island	79	14	3	4	100
Estonsko	80	15	3	2	100
Španělsko	80	11	4	6	100
Finsko	80	13	4	3	100
Švédsko	81	10	4	5	100
Litva	81	13	4	2	100
Rusko	83	11	4	3	100
Slovinsko	83	10	4	3	100
Norsko	84	10	2	4	100
Bosna a H.	84	10	4	2	100
Polsko	84	10	3	3	100
Kypr	85	11	3	2	100
Portugalsko	87	8	3	2	100
Celek ISRD2	78	13	5	5	100

Souvislost můžeme ukázat v tab. 5, která vádí prevalence (v %) pro jednotlivé kategorie „delikventů“. Rozdíly jsou nápadné a gradienty odpovídají logice přímé závislosti. Souvislosti ovšem nejsou příliš silné (koeficienty kontingence do 0,35, samozřejmě vysoce signifikantní). Je vidět, že i skupina nedelikventních má vysokou prevalenci zkušenosti s pivem nebo vínem. Zřetelná je závislost vážnější delikvence na relativně pravidelném užívání marihuany.

Tab. 5 - Souvislost mezi zkušeností s alkoholem a delikvencí

Delikvence za rok	Pivo/život	Opilost P/V	Pivo/měsíc	Alkohol /život	Opilost A	Alkohol /měsíc	Marihuana za život	Marihuana za měsíc
Žádná	53,4	15,3	20,1	24,0	9,4	7,3	3,7	1,0
1 čin	78,6	36,0	40,6	52,1	25,9	20,9	15,2	5,4
2 činy	84,8	47,5	52,5	63,6	36,0	30,8	25,3	8,9
3 a více	91,5	64,6	65,1	78,5	54,5	45,0	48,5	25,9
Celek ISRD2	60,0	21,8	26,4	32,1	14,9	12,0	8,4	3,2

Prevalence v %, soubor ISRD2 pro velká města

Marihuana má zhruba stejně silnou asociaci s delikvencí jako alkohol, právě alkohol ale zřejmě otevírá cestu k drogám. Není však „prognosticky spolehlivý“, protože ne každá zkušenost s alkoholem vede mladistvého k dalším rizikům. Pro kontrolu můžeme souvislost prověřit i na

celonárodním vzorku ČR. Asociace se jeví jako slabší u celoživotní prevalence (ať s pivem, vínem nebo tvrdým alkoholem), poněvadž zde je míra celkově velmi vysoká. Prevalence vztažená k poslednímu měsíci vykazuje větší rozlišovací schopnost, i tak však nelze hodnotit souvislost jako extrémně silnou ($C_{norm} = 0,25$)

Tab. 6 - Souvislost v ČR (souhrnné proměnné, celostátní údaje)

Delikvence za rok	P+A /život	P+A / měsíc	Podíl v ČR
žádná	82,1	34,1	73,5
1 čin	95,9	52,7	16,2
2 činy	93,9	66,7	5,8
3 a více	99,0	77,2	4,5
Celkem	85,8	40,9	100

Na tomto místě nechceme spekulovat o kauzalitě ve vzájemném působení. Alkohol nemusí být příčinou, ale součástí širšího syndromu delikventního chování (nebo predisponujícím činitelem zastupujícím sociální prostředí). Ve hře jsou i osobní dispozice, v našem výzkumu máme k dispozici údaje i o schopnosti sebekontroly (viz Buriánek 2008).

Pokud chceme testovat faktor zkušenosti s alkoholem v roli prediktoru delikvence, nezbyvá než spoléhat na možnosti vícenásobné regrese. Ani zde však nelze kontrolovat všechny v úvahu připadající nezávisle proměnné. Aktuálně se můžeme spokojit s odhadem, jaká je váha faktoru alkoholu ve srovnání s jinými prediktory, nemůžeme ovšem očekávat, že bude výrazně vysoká. Samozřejmě je třeba zdůraznit, že z řady konstruovaných modelů vybíráme ten relativně nejlepší a nejpráhlednější (pracujeme s datovým souborem ISRD2 pro celou ČR, nevážená data, tab.7).

Tab. 7 – Váha zkušenosti s alkoholem v regresním modelu delikvence

	Koeficienty		Standard. koeficienty		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
(konstanta)	-0,484	0,122		-3,983	0,000
Self-Control	-0,004	0,001	-0,085	-4,486	0,000
Postoj k násilí	0,005	0,001	0,118	6,116	0,000
Alkohol za měsíc	0,127	0,028	0,074	4,458	0,000
Rodinné vazby	-0,003	0,001	-0,054	-3,392	0,001
gender [1.0]	0,209	0,027	0,125	7,713	0,000
Rizika volného času	0,128	0,010	0,247	13,144	0,000
Marihuana za život	0,350	0,041	0,150	8,562	0,000
Závisle proměnná: míra delikvence za rok			R^2	0,270	

V jednodušších modelech (po odstranění faktoru rizikových forem trávení volného času a zkušenosti s marihuanou) klesá celková síla modelu ($R^2 = 0,18$), ale váhy ostatních prediktorů vzrostou (u zkušenosti s alkoholem na 0,17). To napovídá, že zkušenost s alkoholem (relativně aktuální) je jakýmsi dílčím varovným signálem, který je umocněn či zprostředkovan přítomností dalších okolností. Podobné výsledky nabízejí analýzy provedené na alternativních proměnných metodou ordinální vícerozměrné regrese.

Závěry (a možná trochu i paradoxy)

České prostředí je vůči alkoholu tolerantní a zkušenost žáků je v porovnání se světem nadprůměrná. To však paradoxně snižuje váhu této zkušenosti jako přímého prediktoru delikventního jednání. Zkušenost s alkoholem může být pozitivně kultivována (nebo přinejmenším zvládána bez větších rizik, například pod vlivem normálně fungující rodiny), ale také negativně akcelerována rizikovým trávením volného času a nižší sebekontrolou ve vztahu k rizikům. Pak se takové rizikové chování snadno mění v delikventní.

Z hlediska prevence to nemusí znamenat příklon k ještě větší restrikci. Dokonce lze připustit, že podání alkoholu mladistvému (od věku v této úvaze abstrahujeme, stranou necháváme také otázku dodržování, resp. škodlivosti obcházení zákona) nemusí být tak závažným skutkem, jakými jsou bezesporu tolerování nebo dokonce podpora opíjení, a to zejména v kontextu prohlubujícího se napojení na rizikové skupiny vrstevníků nebo starších kamarádů. Důležité jsou spíše věku a situaci přiměřený trénink (rozvoj dovedností, a to včetně schopnosti odolávat pokušením a sociálním tlakům!) a důsledná a poučená supervize ze všech zainteresovaných stran (rodina, škola, policie, sociální kurátoři, obchodní inspekce). Tam, kde v poušti nenacházíme tolik žiznivých, snad může zaznít i jedno slaboučké liberální pípnutí. To neznamena, že se chceme stát advokáty mlčení.

Literatura:

Burianek, J., Podana, Z. (2010): *Czech Republic*. In: J.Junger-Tas et al. (eds.): *Juvenile Delinquency in Europe and Beyond*. Springer, Dordrecht. s.293-310.

Buriánek, J. (2008): *Predisposing Attitudes and Personal Inclinations* ; In: *Juvenile Delinquency in six new EU member states* . 1. vyd. 2008, Utrecht: Verwey-Jonker Instituut; s. 139-152.

Podaná, Z., Buriánek, J. (2008): *Česká mládež v perspektivě delikvence*; 1. vyd. 2008, Praha: FF UK; 78 s.